

*Тетяна ГРЕК,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Ключові слова: помилування; клопотання про помилування; положення про здійснення помилування; право на помилування.

Основним завданням даного дослідження є аналіз норм кримінального законодавства, що регламентує підстави, види і порядок застосування помилування до осіб, засуджених за вчинення злочину.

Згідно з тлумачним словником сучасної української мови «помилувати» означає простити кому-небудь провину, проявити жалість, милосердя, скасувати або пом'якшити кару, до якої засуджено людину [1, 893]. У історичному аспекті праобразом помилування було право потерпілої особи прощати свого кривдника. Отже, під понят-

тям «помилування» з давніх-давен розуміємо можливість щось пробачити або когось прощати.

У процесі еволюції суспільства й розвитку кримінального законодавства моральна категорія «помилування» перетворюється на правовий інститут, що служить підставою звільнення від покарання осіб, які вчинили злочин.

Предметом нашого дослідження є правовий інститут помилування, а також процедура звільнення від покарання на підставі акта про помилування в Україні та Республіці Польща.

Слід зазначити, що українські вчені приділяють досить мало уваги проблемам застосування актів про помилування. Серед вітчизняних науковців, які досліджують правовий інститут помилування, можемо назвати таких, як Ю.В. Баулін, О.М. Литвак, В.Т. Малярєнко, А.А. Музика, О.В. Чепелюк, С.М. Школа та інші.

У правовому значенні помилування в Україні існує як інститут права, що утворюється шляхом видання Президентом України акта правового характеру, який не скасовує дію закону про кримінальну відповідальність, але водночас звільняє особу від кримінального покарання. Так, згідно з п. 27 ст. 106 Конституції України саме Президент України має право здійснювати помилування засуджених [2]. Вищевказана конституційна норма конкретизована у ст. 87 Кримінального Кодексу України. Зокрема зазначається, що Президент України здійснює помилування лише стосовно індивідуально визначеної особи [3]. Тобто Президент не вправі застосувати помилування до певної категорії осіб, оскільки згідно з Основним Законом лише Верховна Рада України наділена правом оголошення амністії: звільнення від кримінальної відповідальності або покарання певної категорії осіб, які вчинили злочин.

У чинному законодавстві та підзаконних актах на сьогодні не знаходимо визначення поняття «помилування». Тому необхідно звернутися до його доктринального тлумачення. Так, В.Т. Малярєнко і А.А. Музика характеризують помилування як спеціальний вид звільнення від покарання (повне або часткове) індивідуально визначеної особи, засудженої за вчинення злочину, що здійснюється на підставі відповідного акта (указу про помилування), прийнятого Президентом України [4, 29].

О.М. Литвак та О.В. Чепелюк визначають помилування як акт гуманізму й милосердя з боку держави щодо конкретно визначеної особи (групи осіб), яка вчинила злочин (злочини), що застосовується на підставі виданого Президентом України указу про помилування у виді заміни довічного позбавлення волі на певний строк, повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання,

заміни покарання або не відбутої його частини більш м'яким покаранням [5, 66].

Помилування, на думку М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, – це індивідуальне державно-владне веління у формі пробачення особі, яка вчинила злочин будь-якої тяжкості. На відміну від амністії акт помилування не розрахований на невизначену кількість випадків використання і є персоналізованим актом одноразового застосування права щодо конкретної особи або групи осіб, індивідуально зазначених в указі Президента України осіб [6, 185].

В юридичній енциклопедії 1998 року за редакцією Ю.С. Шемшученка знаходимо таку характеристику інституту помилування: це правовий акт найвищого органу державної влади (глави держави), за яким конкретна особа звільняється від відбування покарання або це покарання пом'якшується [7, 654].

Ще однією прогалиною українського законодавства є відсутність регламентації процедури помилування у чинному Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [8]. Адже враховуючи те, що помилування засудженого є, по суті, певною кримінально-процесуальною складовою провадження у кримінальних справах, а рішення про помилування повинно бути обов'язково приєднано до кримінальної справи і виконано органами виконання покарання, вбачається логічним закріплення у КПК України норм, які б регулювали процедуру помилування засудженого.

Немає в Україні й окремого закону, що регулював би процес помилування засудженого. Така процедура відбувається на підставі Положення про здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 19 липня 2005 року № 1118/2005 (далі – Положення) [9].

Дане Положення містить як матеріальні, так і процесуальні норми процедури здійснення помилування, зокрема норми про:

- суб'єктів подання клопотання (особа, яка засуджена; її захисник; дружина (чоловік); діти; законний представник; громадська організація);
- порядок подання клопотання;
- умови, за яких можливе подання клопотання про помилування;
- суб'єктів, які можуть бути помилувані лише у виняткових випадках (особи, які не

стали на шлях виправлення; особи, які засуджені за особливо тяжкі злочини і не відбули половини призначеного їм покарання та інші);

- порядок підготовки матеріалів про помилування до розгляду;
- попередній розгляд матеріалів про помилування;
- прийняття рішення про помилування;
- виконання Указу про помилування;
- контроль за виконанням указів про помилування.

На наш погляд, важко назвати демократичною процедуру помилування у тій державі, в якій Президент здійснює помилування на підставі Положення, ним і затвердженого. Не випадково, що з приходом кожного нового Президента України приймається нове Положення про здійснення помилування.

Відповідно до Положення, клопотання про помилування подається на ім'я Президента України. Саме клопотання про помилування та матеріали, що до нього додаються, розглядаються Комісією у питаннях помилування (далі – Комісія), яка створюється та діє при Президенті України. Підготовку матеріалів до розгляду клопотань про помилування здійснює Служба з питань помилування Секретаріату Президента України (далі – Служба).

Тобто Президент України підписує свої Укази про помилування на підставі рішень Комісії, а та, в свою чергу, – на підставі пропозицій Служби.

Враховуючи, що Комісія проводить свої засідання не частіше, як раз на місяць, а клопотань про помилування надходить протягом місяця більше двох тисяч, Комісія фактично не в змозі ґрунтовно й об'єктивно розглянути кожне клопотання. І тому все, або майже все, залежить від того працівника Служби, який отримує клопотання, збирає по ньому матеріали і готує пропозицію.

Положення не передбачає відкритості та гласності процесу помилування в Україні. Суспільство не знає, за якими критеріями той чи інший засуджений помилуваний, якими є мотивація та аргументація цього. Тобто в Україні діє типовий монархічний процес помилування.

Відповідно до Положення, у засіданнях Комісії можуть брати участь народні депутати України. Положенням не передбачена

можливість присутності на засіданні Комісії особи, яка подала клопотання про помилування, або її представника. У зв'язку з цим увага кожного засудженого, його родичів та захисника фокусується на пошуках народного депутата України або іншої впливової людини. Роль останніх полягає в необхідності забезпечити позитивний висновок голови Комісії або хоча б когось із її членів, а також керівника Служби чи того працівника Служби, від якого залежить доля засудженого, що клопочеться про помилування. Як бачимо, норми Положення створюють передумови до відвертої корупції.

Положенням не передбачено конкретних строків для розгляду клопотань про помилування, тому засуджений та інші заінтересовані особи змушені чекати рішення протягом не визначеного будь-якими нормативними актами часу. У такій ситуації строк покарання може закінчитися, а клопотання про помилування все ще розглядатиметься.

Згідно з п. 13 Положення, Служба має доповісти Президенті України про клопотання, підстав для задоволення яких Комісією не знайдено. Але чи можна уявити, що Президент держави щомісяця буде вислуховувати доповіді щодо тисяч клопотань засуджених про помилування, які не підлягають задоволенню? Це не тільки наївно, а й смішно і вказує на відвертий формалізм. Аналіз цієї норми, а також її реалізації свідчить про те, що до функцій Президента України Положенням віднесено лише помилування засуджених на підставі рішення Комісії, а функція відмови в помилуванні повністю належить до компетенції Комісії. Це суперечить Конституції України, оскільки, якщо лише Президенту України належить право помилувати засудженого, то лише йому має належати й право відмовити в помилуванні. Інше має бути передбачено законом. Але в чинному законодавстві немає норми, яка б передбачала, що відмовити в задоволенні клопотання про помилування може не Президент України, а інша посадова особа чи державний орган влади, а тому Положення не може підмінити чи ігнорувати Конституцію України, в якій визначено, що Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Можемо зробити висновок, що в Україні процес здійснення помилування засуджених сконцентровано не в органі державної влади, а в консультативних, дорадчих та інших допоміжних органах і службах (їх діяльність визначено п. 28 ст. 106 Конституції України), які не повинні мати владних повноважень.

Зовсім інакше процес помилування засуджених регулюється в Республіці Польща. У цій країні помилування також належить до повноважень Президента, але процес розгляду клопотання відбувається по-іншому.

Насамперед у Польщі визнано, що помилування засуджених є кримінально-процесуальною функцією і тому врегулюванню порядку розгляду клопотання про помилування присвячено главу в чинному Кримінально-процесуальному кодексі, яка вміщує дев'ять статей.

У Польщі не Президент держави, а парламент визначає, в якому порядку має відбуватись процес помилування засуджених, оскільки цей процес регулюється не Положенням, як в Україні, а законом.

Не позасудові Комісії та Служби при Президентові, а суд, як конституційний орган влади Польщі, займається розглядом клопотань про помилування.

Відповідно до ст. 561 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Польща клопотання про помилування подається до суду, який виніс вирок по першій інстанції. Цей суд зобов'язаний розглянути прохання про помилування у строк до двох місяців з дня його одержання [10].

Велику увагу законодавцем Республіки Польща приділено процедурі розгляду судами клопотань про помилування. Так, встановлено, що у судовому процесі помилування засудженого повинні брати участь ті судді, які добре знають справу засудженого. По можливості справу про помилування повинні слухати судді та засідателі, які брали участь у постановленні вироку.

Для виключення будь-якого суб'єктивізму в Польщі передбачено, що при одноособовому постановленні вироку клопотання про помилування обов'язково розглядається судом у складі одного судді та двох народних засідателів.

Згідно з польським законодавством при розгляді клопотання про помилування суд зобов'язаний враховувати поведінку засуд-

женого після проголошення вироку, строк відбутого покарання, стан здоров'я засудженого і його сімейний стан, відшкодування заподіяних злочином збитків та особливі події, що відбулися після винесення вироку і стали підставою для звернення із поданням про помилування.

Розгляд клопотання про помилування у Республіці Польща проходить гласно і відкрито. За його результатами польський суд може постановити як позитивний, так і негативний висновок. Єдиним застереженням у законі є те, що з позитивним висновком не ознайомлюють особу чи осіб, які подали клопотання про помилування; у разі постановлення негативного висновку справа залишається без руху.

Характерною особливістю процесу помилування в Польщі є те, що суд першої інстанції, якщо вирок переглядався за скаргами в суді вищестоящої інстанції, пересилає справу разом зі своїм висновком до цього суду. Вищестоящий суд також розглядає клопотання про помилування і виносить свій висновок або відмовляє у помилуванні.

Після прийняття відповідним судом позитивного висновку про помилування конкретної особи матеріали справи з двома висновками надсилаються Генеральному прокурору Польщі. Якщо хоча б один суд виніс позитивний висновок, Генеральний прокурор готує свій висновок та направляє справу разом з усіма висновками Президенту держави, який і приймає остаточне рішення.

Існують також інші особливості провадження з питань помилування в Польщі, що свідчать про його об'єктивність і демократичність.

Таким чином, у Польщі без формалізму і зволікань розглядається кожне клопотання про помилування, не пишеться тисячі відписок, як це робиться в Україні. Кожне клопотання про помилування у Республіці Польща розглядається своєчасно, оскільки в їх розгляді бере участь не декілька осіб, а практично вся судова система держави. Президент держави лише здійснює акт помилування, а відмова у помилуванні належить фактично судовій владі.

У зв'язку з цим на Президента держави не кидається тінь бездушного формаліста-бюрократа. Він має авторитет батька нації.

Підсумовуючи наведене вище, необхідно підкреслити, що процес помилування в Україні слід врегулювати законом. Бажано цю процедуру закріпити у КПК України. Процедура помилування в нашій державі має

стати об'єктивною, відкритою і гласною, більш динамічною та людяною. Такі зміни в українському законодавстві знімуть величезну кількість проблем і поставлять Україну в цьому питанні у ряд демократичних країн.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [укл. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Конституція України: [Текст]: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.: станом на 1 січня 2006 р.]. – К.: Мін-во юстиції України, 2006. – 124 с. – ISBN 966-7630-14-5.
3. Кримінальний кодекс України: за станом на 15 листопада 1997 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1997. – 168 с.
4. Маляренко В.Т. Амністія та помилування в Україні: навч. посіб. / В.Т. Маляренко, А.А. Музика. – К.: Атіка, 2007. – 700 с.
5. Литвак О.М. Проблеми застосування амністії та здійснення помилування: моногр. / О.М. Литвак, О.В. Чепелюк. – К.: Атіка, 2009. – 160 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [3-є вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К.: Атіка, 2003. – 1056 с.
7. Юридична енциклопедія: у 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К.: Укр. енциклопедія, 2003. – Т. 5: П – С. – 2003. – 736 с.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Ін Юре, 2004. – 272 с.
9. Про Положення про здійснення помилування: указ Президента України // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 98.
10. Кодексы Польши. Уголовный кодекс. Уголовно-процессуальный кодекс (выдержки). Уголовно-исполнительный кодекс. – М., 1998. – 232 с.

Тетяна ГРЕК

ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Резюме

Розглянуто особливості здійснення помилування в Україні та Республіці Польща. Обґрунтовано висновок про необхідність регламентації процедури помилування в Україні на законодавчому рівні, шляхом прийняття закону про помилування, а також закріплення окремих процедурних норм у чинному КПК України.

Татьяна ГРЕК

ПОМИЛОВАНИЕ В УКРАИНЕ И РЕСПУБЛИКЕ ПОЛЬША: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Резюме

Рассмотрены особенности осуществления помилования в Украине и Республике Польша. Обоснован вывод о необходимости регламентации процедуры помилования в Украине на законодательном уровне, путем принятия закона о помиловании, а также закрепления отдельных процедурных норм в действующем УПК Украины.

Tetyana GREK

THE CLEMENCY IN UKRAINE AND REPUBLIC OF POLAND: COMPARATIVE LEGAL CHARACTERISTICS

Summary

Certain features of clemency realization in Ukraine and Republic of Poland are considered in the article. The conclusion about the necessity of regulation of the clemency procedure in Ukraine at the legislative level by adopting the law on clemency and amending the current Criminal Procedure Code of Ukraine with separate procedural norms is grounded.